

О МЕТОДУ САКУПЉАЊА АЛБАНСКИХ ПРАВНИХ ОБИЧАЈА

Исконски племенски правни обичаји код Албанаца у нас сачувани су у готово непромењеном облику, а још нису из народа прикупљени и научно обрађени. То је веома сложен и тежак посао којим се бавим готово двадесет година. За то време упознао сам извесне недостатке у методу досадашњих истраживања и стекао методолошка искуства у сабирању и обради обичаја. Овде је реч о методолошким искуствима, која се тичу: старине обичаја, технике истраживања, оријентације код истраживања (терминологија, формализам, освета, заштита — посебно жене, братственичко-фисовска солидарност и њен утицај на правне обичаје) и проблема коришћења упоредног метода.

1. Старина обичаја

Правни обичаји код Албанаца су веома стари. Али већина досадашњих истраживача их је осавремењивала. То је чињено, у првом реду, на начин што се претпостављало постојање законика који би требало да је био донет од каквог албанског феудалног властелина у средњем веку. Тако су се Валтазар Богишић, Штјефен Дјечов, Рад. Космајац и Сурја Пуповци бавили питањем постојања законика Леке Дукабинија. Подгорички окружни капетан Јован Лазовић послао је Валтазару Богишићу параграфски оформљено саопштење Сокољ Баца „Канун Леке Дукабинија”. (1) Рад. Космајац је објавио своје саопштење, такође у форми законског текста, са називом „Лека-канун” (2) Штјефан Дјечов, католички свештеник, објавио је на албанском језику у параграфској форми непостојећи албански средњевековни законик са називом „Канун Леке Дукабинија” (3), што је својевремено изазвало велико родољубиво одушевљење. Сурја Пуповци је углавном на темељу тих параграфираних кануна написао своју студију „Грабанскоправни односи у Законику (!) Леке Дукабинија”. (4) На тај начин су извори и литература стварали уверење да обичајно право у Албанаца потиче из каквог кануна или законика који је тобоже прописао Лека Дукабини, средњевековни феудални властелин.

Да никакав законик који би био општеприхваћен није могао донети Лека Дукабини ни било који други средњевековни албански властелин и да такав пропис не би могао опстати ни бити примењен у племенском друштву — расправљено је на другом месту (5). Овде ваља нагласити да су покушаји везивања племенског обичајног права у Албанаца за феу-

(1) Др Бранислав Недељковић, Канун Леке Дукабини — Арбанашко обичајно право. Из рукописне заоставштине Валтазара Богишића, *Анали Правног факултета у Београд*, октобар—децембар 1956, стр. 462 — 474.

(2) Рад Космајац, *Лека Канун*, Годишњаци Николе Чупића XXI, Београд 1901, стр. 215 — 216.

(3) А. Shtjefen Konst. Gjecov, *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, Shkoder 1933, стр. 1—144.

(4) Др Сурја Пуповци, *Грабанскоправни односи у Законику Леке Дукабинија*, Приштина 1968, стр. 1—317.

(5) М. Буричић, Да ли је постојао закон Леке Дукабини, „*Адвокатура*” Београд, април—јун, 1976, стр. 54 — 56.

далну властелу и параграфска кодификаторска рестаурација тобожњег феудалног законика оставили негативне последице.

Прво, везивањем обичајног права у Албанаца за феудално доба води осавремењавању племенских обичаја. Феудално друштво претставља у историјском погледу доста касну творевину којој су се супротстављали албански брбани у племенским заједницама, чији се обичаји могу везивати за доба племенске војне демократије која, прво код Илира а затим код Албанаца, постоји много пре феудалног доба и чува старе обичаје. То се види и из тога што се код Албанаца срећу правни обичаји који су постојали код Словена пре доношења феудалног средњовековног законодавства, код Римљана у најраније доба, вероватно још када су трибуси доносили *leges regiae*, код Јелина у доба Солона и пелашких митова, код Јевреја пре доношења Мојсијевог законика. Упознавање изблиза, данас, тако старих правних обичаја може имати изванредан значај за правну историју. Ако се претпостави да су такви обичаји постојали и код других народа на датом степену развика, пре писаних закона, може се доћи до спознаје каква је племенска правна основа претходила старим законодавствима и шта су стари законодавци могли да користе, шта да толеришу, шта да модификују или забрањују од тога исконског права. А таква претпоставка није без основа. Освета и крвна освета биле су сличне код свих старих народа, посебно Средоземља. Самим тим код њих треба да су биле сличне, ако не за дуго време идентичне, и установе *bese* (*fides* код Римљана, *vjera* код Словена), чувара вјере (алб. *dorzon*, слов. *држан*, римски *praes*), *dore* код Албанаца (*рука* код Словена, *manus* код Римљана, *heir* код Јелина) итд. То су била времена важења сакралног права, када се, због природе обавеза, залагао живот за обавезу заштите живота и времена када су на племенским скупштинама доношене најважније одлуке и забране, без учешћа државе.

Друго. Сама чињеница (доказана постојањем самосталног и од државе независног механизма правних обичаја у племенском друштву Албанаца) да племенско друштво располаже правом које постоји пре појаве и интервенције државе, може да допринесе разрешавању једног ширег правног спора: шта је старије — држава или право. Пример албанских племена показује како је и какво је право могло да постоји у племенском друштву без учешћа и интервенције државе и њене апаратуре (судства, војске, полиције). На другој страни не би се могло ни замислити постојање државе без икаквог права. Држава је познија, класна (код Албанаца феудална) творевина. Право које је доносила држава (робовласничка или феудална) наметнуто је племенским заједницама многих других народа. Оно је разбијало племенско друштво Грка, Римљана, Словена. Једино се албанско племенско друштво у бродским крајевима кроз читаву своју прошлост успешно одупирало феудалној праву које је покушавала да наметне више инострана него домаћа феудална властела.

Треће. Параграфско излагање правних обичаја отежава њихово разумевање. Могу се прочитати сви напред цитирани извори, а да се

обичаји Албанаца не упознају. Параграфирање их је учинило неразумљивим и за образованог читаоца. Више се постиже дескриптивним саопштавањем обичајних правних установа. Дескрипција допушта да се обичаји повежу са животом, психологијом, амбијентом, навикама и моралом људи племенског друштва. Параграфски се могу износити само заповести законодавца, док дескрипција дозвољава осврт на прилике, објашњења, анализу, изношење примера, научну обраду. Како се може и претпоставити реконструкција каквог старог законика када нема никаквог писаног текста и када се зна да у племенском друштву многи обичаји настају поновљеним нагодбама и прецедентима, да многе обичаје могу стварати племенске скупштине, скупштине села, већа старца?

Четврто. Досадањим параграфским обликовањима обичајног права Албанаца (да би се представили као законски споменици) претходно је метод посматрања појединачних обичаја, додуже доста површно. Сокол Баца, (Богишићев извештај), Дјечов, Ради Космајац посматрали су обичајни живот народа. На основу својих посматрања заоденули су своје закључке у параграфску форму. Такав поступак био би ризичан и за екипу високо образованих правника, екипу која би била вична законодавном раду. Стезање и спрезање народног живота и његових духовних творевина у савремене правне калупе не може бити адекватно. Стара је истина да се старо вино не сме сипати у нове мехове јер ће се вино покварити. Нити племенски обичаји одговарају калупима савремених параграфа, ни савремени параграфи смислу и садржини обичајног права. На страну то што у племенском друштву нема ко ни да нареди ни да забрани, на пример, уздржавање од освете или плаћање крвине. У племенском друштву без државне апаратуре сваки параграф би био мртво слово на папиру. Али споразумима братстава и племена, нагодбама и бесом могу се разрешити најтежи спорови и сачувати најосетљивији компромиси.

Пето. Да би се од народа прикупили сви правни обичаји ради њихове параграфске кодификације било би потребно претходно направити широку и најдетаљнију основу истраживања. А да би се таква основа саставила потребно је претходно познавање обичаја. Једно без другог не иде. За стварање основе потребна је дескрипција. Ако би постојала дескрипција, какву сврху би имала „параграфска кодификација“ обичаја који никада нису били дати у облику параграфа?

Најзад, параграфски се не могу изложити обичаји који су везани за религију или празноверја а имају правни значај. А у празноверицама и религијским обичајима Албанаца постоје многи елементи народног, племенског права. Помоћу религијских обичаја се некад појачава правни ефекат одређених радњи (на пример, код заклетве са саклетвеницима)⁽⁶⁾, а некад се самостално ствара чист правни ефекат (на пример, када љугат — вампир — треба да изврши фиктивну освету да би се избегла крвна освета)⁽⁷⁾.

(6) М. Буричић, Арбанашка заклетва — Беса, Посебан отисак из књиге „Зборник за народни живот и обичаје Јужних Словена“, књ. 46, Загреб 1975, стр. 5—144.

(7) М. Буричић, „Вампири“ и ванбрачно очинство, Анали Правног факултета у Београду, јули—август 1977, стр. 573 — 577.

Уз стара веровања илирског света, у Албанаца се чувају још симболи предхришћанских религија (култ камена, хлеба, ватре и сл.). Изучавање тих појава има прворазредан значај за гранично подручје религије и права. Оно помаже да се схвати шта су од тог култа и са којом сврхом усвојиле савремене религије у својим култним радњама. Код Албанаца су сачуване и многе празноверице са чисто правним значењем. Ако се претпостави да су те празноверице у дубокој прошлости биле раширене у старом Средоземљу лакше је схватити смисао неких догми савремених религија. Зато дескриптивна анализа правних обичаја може имати одређени значај и за историју религија.

При томе ваља увек имати у виду да стари обичаји које срећемо код Албанаца не морају бити искључиво албански, већ су могли бити заједнички многим народима на датом ступњу историјског развитака. Благодарени историјским приликама, Северни Албанци су их сачували до наших дана. Зато, ако смо сагласни да Албанци воде порекло од Илира који су током свог постојања живели у трибусима, онда њихове обичаје не треба осавремењивати, јер ни Илири ни североарбанашки брбани нису живели по параграфима већ духом старе племенске културе, која се прожимала са културом старог Средоземља. Из тих разлога осавремењивање обичаја никоме не користи нити коме штети њихова старина. Напротив.

2. Техника истраживања

За неке досадање радове из области обичајног права Албанаца не зна се како су настали. Не види се на темељу какве грађе је настао напис Рад. Космајца „Лека-Канун“. Не знају се извори ни Дјечовљеве збирке „Канун Леке Дукабинија“. Отуда тим и таквим изворима, као и литератури која је настала претежно на њима, недостаје неопходни научни елемент — интерсубјективна проверљивост. Па и више од тога. Често се не зна шта је у тој грађи истинито, а шта је производ маште њених аутора: Утврђено је, на пример, да је Дјечов као свештеник сам прилагођавао племенске обичаје црквеним интересима (тестамент у корист цркве) и да је својом „кодификацијом“ формално, можда и нехотично, подметнуо јавности фалсификат уместо непостојећег законика Леке Дукабинија, а понекад и своје жеље дизао на степен правних норма таквог законика.

Но, иако не наводе изворе својих кануна, и Дјечов и Космајца су на неки начин долазили до спознаје коју су нам оставили. То су највероватније била посматрања или искази нама непознатих извештача, чија имена нису навођена. Зато се њихова грађа и прихвата уз велику опрезност, као што увек опрезно треба прилазити грађи добијеној само посматрањем. Уосталом, метод посматрања какав је практиковао Сретен Вукосављевић може бити прикладан за истраживање материјалних појава. За проучавање духовних појава, а обичајно право је духовна појава, тај метод није довољан нити задовољава захтеве интерсубјек-

тивне проверљивости, и треба га комбиновати са интервјуима, анкетом и упитницима. Посматрање може да покаже правац којим треба усмерити анкету и упитнике.

Богишићев „Канун Леке Дукабина” добијен је од једног јединог известноца Сокол Баца. Он није могао познавати све правне обичаје, а и да их је познавао није их могао изложити одговорима на један упитник. Сваки упитник је непотпун, па следствено и сваки одговор на такав упитник. Своје одговоре није илустровао примерима. Богишић није непосредно интервјуисао Сокол Баца. Он је био далеко од њега, тако да му није могао постављати потпитања и захтевати потпуније разјашњавање обичаја. То ће рећи да Богишићев метод прикупљања грађе упитником а посредством других лица не може увек да да потпуне резултате.

Полазна грешка свих наведених истраживача је у томе што су хтели да одједном сазнају све обичаје, цео „канун”. Они нису имали стрпљења да темељито проучавају и излажу обичаје појединачно. А да би се правни обичаји сабрали потребно је истраживати и проучавати обичајно-правне установе једну по једну. Тек после појединачних проучавања могуће је уочити целину и доћи до синтезе.

То значи да из постојећих извора и литературе још не можемо стећи потпуну слику албанских обичаја. Но, они се још могу прикупити у народу. Сабирање обичаја у народу не може се са успехом водити издалека, посредством трећих лица са унапред састављеним упитником. Унапред састављени упитници имају ту лошу страну што у себи садрже један од претпостављених одговора. Образованом истраживачу упитник је ретко кад потребан. Он треба да је спреман да разуме одговор какав није очекивао и да на темељу њега настави разговор. Интервју не сме да буде посредан. Из искуства ми је познато да су лица којима сам давао упитнике да ми саберу грађу (учитељи, професори, књиговође, милиционари⁹ и сл.) доносила шаролике одговоре који су одговарали час обичајима, час шеријатском а час позитивном праву. То се може избећи само ако између истраживача и извештаца постоји однос непосредности у разговору кроз који се могу постављати најразличитија питања и добијати најпотпунији одговори из обичајног права.

За сваку обичајно-правну установу треба интервјуисати не једног већ више извештаца. Од више људи сабере се више грађе. Више исказа је могуће упоређивати, међусобно проверавати, налазити разлике и уочавати варијанте. Већи број извештаца памти примере који се могу, и у фази истраживања и у фази излагања, упоређивати са исказима. Испитивање више извештаца може да тече еволутивно, тако да се разговор са следећим настави тамо где је завршен са претходним. У интервалу истраживач има времена да протудира грађу до које је дошао и размисли шта је остало необјашњено од установе коју истражује. Такав рад изискује дуже време, образованог истраживача, потпуно слободног од националних или верских предрасуда. Истраживач треба добро да познаје правну историју, старо и савремено право, чак и религију, тако да разуме известноца.

Ако извршилац уочи да га истраживач не разуме и ако се они разиђу у мишљењима, извештац ће се повући и настојати да одговори осавременењено — по шеријату или по позитивном праву, мислећи да се то од њега очекује. Али пошто се извештац увери да га истраживач разуме, настојаће да му изложи обичајно-правну установу не само исказом већ и илустративним примером. Иначе, за сваку установу треба продужити интервју док је истраживач не разуме боље од свих извештаца. Тада се на спорна питања може саставити упитник ради добијања одговора од најквалификованијих извештаца.

Претходни разговори о датом обичају могу се водити са било којим господаром куће. Али најквалификованији извештачи су сеоски судије и господари јаких и угледних кућа у којима се суди по обичајима и где постоје специјале просторије (зборнице, алб. *oda*) у којима се по традицији разговара о обичајима и суди. Више грађе се прикупи од старијих извештаца који знају примере из времена турског. Разлике се најприкладније објашњавају разговором о примеру добијеном од неког извештаца.

Посебан проблем може да искрене код записивања. Већина извештаца са неповерењем гледа на белешку. Нико не жели да себе доводи у вези са тубим случајем. Извештачи не желе заваду са лицима о којима су саопштавали. Мање се боје кад саопштавају примере својих братственика и племеника, јер између њих постоји братственичко-племенска солидарност. Пре белешке треба успоставити што приснији однос са извештачима и објаснити им да је белешка потребна за научни рад којим нико неће бити увређен. На крају треба узети податке о извештачу (име, презиме, занимање, старост, адресу, евентуалну улогу у племенској средини) и забележити датум па одмах сачинити документ. Тако се долази до сигурне и обимне, интересно проверљиве грађе.

3. Оријентација при истраживању

Оријентација при истраживању треба да буде усмерена ка што темељитијем откривању старине обичаја као духовних појава. При томе је нужно водити рачуна о сталној узајамној вези између терминологије, формализма, освете, заштите — посебно жене и братственичко-племенске солидарности.

1) *Терминологија*. При анкетирању извештачи употребљавају народну терминологију. Ти народни називи за обичајно-правне установе потичу од давнина и треба покушати да се нађе њихово етимолошко порекло и првобитни смисао. Ако се нађе корен речи, онда се према историји речи могу схватити и њени правни садржаји. Чак се могу попуњити и недостатци непосредних правних факата.⁽⁸⁾ Врло често је смисао тих израза близак, ако не идентичан смислу старих грчко римских правних уснова. На пример, *plak* је етимолошки сличан старом грчком *palai* (старац, арбитар), *peng* римском *pignus* (залога), *dora* грчком

(8) Д. Т. Мијушковић, Историја права као наука, „Бранич“, Београд 1888, стр. 591.

heir (рука) итд. Утврђивање етимолошког смисла олакшава истраживачу да се унесе у времена и прилике у којима је могла да настане и да се одржи дата правна установа. О терминологији се мора водити рачуна и приликом сачињавања научног обавештења. Савремени правни израз води осавремењивању обичаја. Како савремени израз може да осавремени смисао може се видети из многих досадашњих студија.

2) *Формализам*. Посебну пажњу ваља обратити на формализам. Многи правни послови праћени су одређеним формализмом. Формализам има правни значај. Тако, на пример, уз купопродају некретнина следећу честитања купцу. Домаћин куће који је честитао купцу самим тим се одрекао сваког потраживања на предмету куповине. Пријемом честитања купац се заштитио од евикције. Ако му неки домаћин куће није честитао сматра се да има претензије на ствар. Или, узмимо други пример. После умира какве теже заваде штетник приређује гозбу свим учесницима у нагодби. Гозбом коју приређује у част оштећеног ствара са њиме однос солидарности. Јер, хлеб није само храна већ и симбол солидарности. Рука се ставља на раме дужнику. Давање фишека некоме да убије човека представља посредно извршилаштво, за које по обичајима не одговара непосредни извршилац. Ко пође да тражи дозволу за слободу кретања (бесу) од оштећеног самим тим је признао своју кривицу. Разбијање прозора на туђој кући је упозорење на моралне недостатке фамилије власника зграде. Ако се пронесе глас да су се у селу појавили вампири — то је упозорење вереницима да што пре откупљују и воде своје веренице. Помињање туђег имена је јемство и заштита. Боравак у нечијем друштву је поседовање заштите. Бројач новца је чувар бесе између повериоца и дужника. Одређивање времена за пријем саучешћа је истовремено утврђивање трајања мораторијума који одлаже наплату потраживања од куће у којој се десио смртни случај. Другим речима, наизглед безначајна формалност (гест, реч, дело) може имати правни смисао који се не сме заземарити. Таква формалност је унапред прорачуната на стварање правног ефекта, на закључење формалног посла или обезбеђење неформалног или незаштићеног. Формални уговори су они који су заштићени бесом, неформални су без заштите. Албанац избегава да залази у формалне послове када за то нема интереса. Неформални послови га не обавезују. Формализам је често конститутивни елемент уговора заштићених пактом о заштити.

3. *Освета*. Сваки обичај албанског племенског друштва треба процењивати кроз његов однос према освети. Већина правних обичаја има за сврху сузбијање крвне освете. Али постоји и бескрвна освета. Ако неко преотме или преуда туђу вереницу, обичај је у Ругови да се, пре евентуалне крвне освете, покуша освета преотимањем девојке коју је верио кривац (отмица за отмицу). Страх од освете је основни регулатор обичајно-правног понашања. Без страха од освете кривац се не би интересовао за мирење са оштећеним. Према човеку који је другоме затворио пут често се мора извршити освета тиме што ће му се, на пример, затворити јаз за наводњавање да би пристао на обичајно судовање. Штетник помери туђу међу у своју корист и одбија да је успостави

све док му оштећени сусед не изврши освету, косећи му ливаду или убирајући плодове са њиве. Ако не би било страха од крвне освете освете не би било ни мирења крвних дугова. Читаво обичајно право, чак и нека народна веровања су у тесној вези са осветом. Уток, кућни притвор, дозвола за слободу кретања, посредовања, крвнина, крвни депозити⁽⁹⁾, соџбина⁽¹⁰⁾, прогонство кривца из сталног места боравка, умири, обичајно судовање, беса и њени чувари⁽¹¹⁾ имају непосредну везу са крвном или бескрвном осветом. Чак се и психологија племенског друштва може мерити страхом од освете. Каже се да је кривац који очекује над собом крвну освету страшив као зец, док је поверилац крвног дуга надмено храбар и препотентан чак и када му је штета учињена случајем.

4. *Заштита*. Страх од освете захтева чврсту заштиту. Племенско друштво нема државног инструментарија заштите (суд, затвор, полиција, војска). Оно је само стварало средства заштите. Градећи високи зид око своје куће и дворишта, господар куће сматра да своју фамилију штити од лица изван куће. Одбијајући да некретнину прода иноплеменнику, братственичка скупштина настоји да заштити братство од додира са иноплеменником и на тај начин сачува село од заваде и освете. Идилични мирни пролаз кроз косовска села је средство заштите, последица васпитања чији је циљ да пролазник не скреће на себе пажњу женског света, јер би у противном могла да уследи свађа а за њом освета. Ксенофобија је средство заштите од иноплеменника. Сваки чврсти правни посао је заштићен бесом. Беса почива на сакралном праву. Заштитник се жртвује за чување бесе. О тој заштити сам исцрпно писао на другом месту.⁽¹²⁾

Племенско патријархално друштво држи до посебне заштите жене. Није обичај распитивати се за жене нити о њима водити обичне разговоре. Увреда је питати мужа за здравље жене. Кажњен је приступ у простор резервисан за кретање жена. Женска особа је под двоструком заштитом — рода и дома. Без отпуста није слободна да се уда ни после мужевљевог смрти. Девојке случајно верене за више момака од којих ниједан неће да је препусти другом су заветоване девојке-гобелије (вирцине) које се могу одевати као мушкарци, носити оружје као амазонке. Бити под заштитом жене значи имати вишеструку заштиту. То је најјача беса.⁽¹³⁾ Увреде жена су неопростиве. Човек који није кадар да заштити своју жену сматра се ништа човеком. Преступи над женама су најчешћи поводи убиствима и осветама. Бескрвна освета ту би била нечасна. Зато је освета за повреду части жене најчешће крвна.

5. *Братственичка солидарност*. Братственичко-фисовска солидарност је важан чинилац о коме ваља водити рачуна при истраживању обичаја.

(9) М. Буричић, Депозит крвнине — један од најстаријих депозита, „Одвјетник“ Загреб, свибав—липањ 1977, стр. 199 и даље.

(10) М. Буричић, Сок и соџбина у албанским обичајима, „Одвјетник“ Загреб, сеплањ—коловоз 1977, стр. 286.

(11) М. Буричић, Лично јемство у правним обичајима Арбанаса у Северној Метохији — Дорзонја, докторска дисертација одбрањена на Правном факултету у Београду октобра 1973 године, стр. 1—503 (рукопис).

(12) Ibid.

(13) М. Буричић, Беса жене и дјетета, „Одвјетник“ Загреб, рујан 1977, стр. 399 и даље.

Пред истраживачем често искроне разлика у примени обичајног права на два истоврсна случаја. У једном случају је обичај строжији а у другом блажи. Тада се у књижевности радо пише о тзв. „еволуцији Законака Леке Дүкабинија”, као да један законик може еволуирати слично биолошким феноменима. Међутим, то је само фраза. Разлике у строгости обичаја могу се објаснити племенском припадношћу странака у спору. За једнобратсвенике и једноплеменике обичаји су далеко блажи и хуманији него када се тиче спорова међу иноплеменицима. Укућани су под командом једног господара куће, „на једном хлебу и огњишту” тако да један другом не могу ништа да дугују, сем солидарне заштите. Рођаци, братственици и племенници, солидарни у нападу и одбрани, друкчије се међусобно односе него према иноплеменицима. У случају крвне или какве друге заваде лакше се мире. Због прељуба над женама међусобно се не убијају већ се обавезују да један другом плате трошкове друге женидбе. Убијати рођака значи убијати своју крв, а то је чак и религијски грех. Рођака треба волети као себе. Спорове међу рођацима расправља братственичка скупштина, док спорове међу иноплеменицима разрешава мешовито веће старца (алб. плаћнија) Тежња обичајног права је да се једноплеменници међу собом не убијају, већ да су солидарни у наступу према иноплеменицима. Фис је крајњи наследник свога припадника.⁽¹⁴⁾ Све је то последица братственичко племенских реликата некадање организације друштва које је оставило своје духовне творевине. Зато је за иноплеменика велики успех ако успеју да у споровима буду третирани као једноплеменници. А то понекад успевају уз вештачко оробавање (кумство, побратимство) и женидбене везе.

4. Коришћење упоредног метода

И код евентуалног коришћења упоредног метода ваља се чувати осавремењивања, чега, нажалост, често има. Радо се мешају обичаји са шеријатом, законодавством црногорске државе, посебно Богишићевим Општим имовинским законом итд. При томе се не врши хронолошка анализа из које би се видело шта је чему претходило, што би било нужно за научну јасноћу.

Код упоређивања мисао се може кретати од законодавства суседних народа, преко феудалних закона, до далеке прошлости Рјима и Јелина. По мом мишљењу ни са једним од њих не треба поистовећивати правне обичаје у Албанаца. Једно су права која су доносиле владајуће класе да заштите своје интересе, а друго обичаји племенског друштва. Зато је најбоље ако се у овој фази истраживања албански обичаји саопште у што чистијем облику, одвојено. Јер, они су потпуније и свежије сачувани од обичаја суседних народа. Тек пошто би се обичаји у Албанаца целовито изложили, могло би се упоређивати шта је од сличних обичаја сачувано и у ком облику код других народа, шта је од таквих обичаја узимало или сузбијало робовласничко грчко-римско, шта толе-

(14) М. Буричић, Огњиште и наслеђивање, „Одвјетник” Загреб 1978, стр. 146 — 154

рисало или модификовало право немањичке државе, турско право или црногорско законодавство. Ако би се одмах пришло упоређивању могло би опет доћи до хронолошке збрке. Племенско право у Албанаца може имати доста заједничког са правом римских трибуса из времена пре доношења Закона од XII таблица и са обичајима црногорских племена пре доношења државних закона. Али римско право није сачувало обичаје својих трибуса, а црногорски закони из доба династије Петровића нису записали обичаје племенског друштва. Под утицајем цркве и државе, обичаји црногорских племена рано су изгубили од оне исконске свежине и целовитости која је још сачувана код Албанаца. Зато је боље и за научно истраживање корисније саживети се са психологијом и односима у племенском друштву и проучавати обичаје какви су још код Албанаца сачувани, са сазнањем да потичу из дубоке прошлости, да су надживели немањичку и турску управу и сачували се до данас.

Као посебан проблем би се могао поставити однос између правних обичаја у Албанаца и најстаријих римских правних установа. Моја досадања истраживања показују да је таква веза могућа⁽¹⁵⁾ Занимљиве би биле и расправе о пореклу албанских обичаја и њиховом утицају на римско право и религијски култ.

Још је широк круг обичаја који код Албанаца нису потпуно и објективно истражени. Овде је тешко набројити шта је све остало непроучено. Обзиром на оскудност објективних студија у Албанаца овај напис би могао помоћи и при избору тема за будућа истраживања.

др Милутин Буричић

⁽¹⁵⁾ М. Буричић, Арбанашка заклетва, *op. cit.*; Лично јемство ... *op. cit.*